Ðə’yëəð

Tahir ORUCOV

ÒƏ† ÍÈÑ Ä, Í JÀÑÛÍÛÍ ÈÍ †ƏËÈÊËƏÐÈ

(Åëõàí Ìəì ìəäëèíèí “Òə‡íèñ ñəíəòêàðëû‹û“ êèòàáû hàããûíäà)

„åíèø õàëã êƒòëəñèíèí ðə‹áəòèíè ãàçàíìàã, åë-îáàíûí ñåâèìëèñè îëìàã, ‰ìðƒíƒ åëì, əäəáèjjàò jîëóíäà ôəäà åòìəê həð àëèìə íəñèá îëìóð. Jàëíûç ‰ç ïåøəñèíè äəðèíäəí ñåâəíëəð, äî‹ìà jóðäóí həð jåðèíè ãàðûø-ãàðûø ...əçəíëəð, həð áèð âəòəí ‰âëàäûíû ‰çƒíə äî‹ìà áèëəíëəð âə íəhàjəò, əñë çèjàëû, əñë âəòəíäàø îëàíëàð áåëə åë ñåâ...èñèíə, åë ìəhəááəòèíə ëàjèã îëóðëàð. Ñ.Ìƒìòàç, H.Əëèçàäə, Ì.H.Òəhìàñèá, H.Àðàñëû, È.Àááàñîâ, Ò.Ôəðçəëèjåâ, H.Èñìàjûëîâ âə hàããûíäà äàíûøìàã èñòəäèjèìèç Å.Ìəì ìəäëè ìəhç áåëə ôîëêëîð÷ó àëèìëəðèìèçäəíäèð.

Äèíëəjè‡èëəðèí âə òàìàøà÷ûëàðûí ðàäèîíóí ìəøhóð “Ñàðûòåë“, “„‰çəëëəìə“, “Áóëàã“, Àçəðáàj‡àí òåëåâèçèjàñûíûí “Ñàçûí, ñ‰çƒí ñåhðèíäə“ âåðèëèøëəðèíäəí jàõøû òàíûäûãëàðû, ôèëîëî...èjà åëìëəðè íàìèçəäè, ôîëêëîðøƒíàñ Åëõàí Ìəì ìəäëè ðåñïóáëèêàìûçûí həð jåðèíäə, həòòà əí ó‡ãàð êəíäëəðèíäə áåëə ñåâèëèð. ×ƒíêè Å. Ìəì ìəäëè äî‹ìà âəòəíè áƒòƒí âàðëû‹û èëə ñåâəí âə áó õàëãûí òƒêəíìəç ñ‰ç õəçèíəñè îëàí ôîëêëîðó jîðóëìàäàí òîïëàjàí, îíó əñë âəòəíäàø jàí‹ûñû èëə òəáëè‹ åäəí áèð àëèìäèð.

“×à‹äàø əäəáèjjàòûìûçäà àøûã ñəíəòèíèí ìƒáàëè‹əñèç îëàðàã ìàhèð áèëè‡èëəðèíäəí áèðè Åëõàí Ìəì ìəäëèäèð“–äåñəê, çəííèìèç‡ə, jàíûëìàðûã. Àøûãëûã ñəíəòè âə ñàçëà, ñ‰çëə áà‹ëû åëə áèð òîïëàíòû, åëə áèð åëìè-êƒòëəâè òəäáèð, åëə áèð êîíñåðò îëìàç êè, Å. Ìəì ìəäëè îðàäà èøòèðàê åòìəñèí âə ‰ç əhəìèjjəòëè ôèêèðëəðèíè ñ‰jëəìəñèí. ×ƒíêè ãåjä åòäèjèìèç êèìè, î, àøûã ñəíəòèíèí áƒòƒí èí‡əëèêëəðèíè ïåøəêàð ñəâèjjəäə áèëèð. Î, àøûã ïîåçèjàñûíûí áƒòƒí øəêèëëəðè – ãîøìà, ...əðàjëû, òə‡íèñ, ìƒõəììəñ, äèâàíè âə ñ. hàããûíäà ÷îõ ...åíèø, əhàòəëè áèë...èëəðə ìàëèêäèð. Å. Ìəì ìəäëèíèí áó ñàhəëəðə həñð åòäèjè åëìè ìəãàëəëəðè àøûã ïîåçèjàñûíûí òəäãèãè, ‰jðəíèëìəñè âə òəáëè‹è áàõûìûíäàí ìƒñòəñíà əhəìèjjəòə ìàëèê îëìóøäóð.

Å.Ìəì ìəäëèíèí àøûã ïîåçèjàñûíûí əí çəðèô, èí‡ə âə åjíè çàìàíäà ìƒðəêêəá øəêèëëəðèíäəí áèðè îëàí òə‡íèñə həñð åòäèjè “Òə‡íèñ ñəíəòêàðëû‹û“ êèòàáû äà áó ñàhəäə ÷îõ äəðèí âə ñàíáàëëû áèð åëìè-òəäãèãàò əñəðèäèð. Ìƒəëëèô áó êèòàáûíäà òə‡íèñè əñàñ òəäãèãàò îájåêòè êèìè ...‰òƒðìƒø, îíóí ÷îõ‡əhəòëè ïîåòèê-ƒñëóáè ÷àëàðëàðûíû, ìə’íà õƒñóñèjjəòëəðèíè äəðèíäəí àðàøäûðìà‹à ÷àëûøìûøäûð.

Å.Ìəì ìəäëè êèòàáûí åëə èëê ñəhèôəëəðèíäə “Òə‡íèñ“ èñòèëàhûíûí êîíêðåò ìə’íà òóòóìóíó àjäûíëàøäûðìà‹à ÷àëûøûð. Î, òə‡íèñè àjðû‡à øå’ð

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

æàíðû êèì ...‰òƒðìəjèí əëåjhèíə ÷ûõûð, îíó "ïîåòèê êîìïîíåíò", "ïîåòèê ôèãóð" àäëàíäûðàðàã jàçûð: "Àõòàðûøëàð ...‰ñòəðèð êè, "òə‡íèñ" âə jà "‡èíàñ"-äàí áəhñ åòìəê, ñ‰ç à÷ìàã áó âə jà áàøãà øå'ð æàíðûíäàí äàíûøìàã êèì áàøà äƒøƒëìəìəëäèð. Ñàäə‡ə îëàðàã, áåëə áèð ãəíàəòèí ƒñòƒíäə äàjàíìàã ëàçûìäûð êè, "òə‡íèñ" âə jà "‡èíàñ" øå'ð æàíðû, øå'ð øəêëè äåjèëäèð. Î, øå'ðèí ãàôèjə ãóðóëøóíó òàìàìëàjàí, îíà ôîðìà âə ìəçìóí əëâàíëû‹û ...əòèðəí, áåjò âə áəíäëəðè èí‡ə ÷äëàðëàðà çəí...èíëəøäèðəí ïîåòèê áèð êî ìïîíåíòäèð, áəäèè-ƒñëóáè ñèñòåìèí òəðêèá hèññəñèäèð. "Òə‡íèñ", "†èíñ", " Ìƒ‡əíèñ" âə áóíëàðà áəíçəð áèð ñûðà òåðìèíëəäəêè ìə'íà həäəôè, jə'íè "‡èíñ" ê‰êƒ, hå÷øƒáhəñèç, áó ñ‰çëəðèí åjíè êˆ‰êäəí îëäó‹óíó à÷ûã øəêèëäə ...‰ñòəðèð. Áóíóíëà áåëə, ãåjä åòìəê ëàçûìäûð êè, "òə‡íèñ" əäəáè òåðìèíëíèí åhòèâà åòäëjè "åjíè‡èíñèêê" àíëàjûøû ñ‰çëəðèí ‰çëəðèíèí åjíè ‡èíñäəí, åjíè ìə'íà ñûðàñûíäàí îëìàñû êèì äəðê åäèëìəìəëäèð. Áóðàäàêû "åjíè‡èíñèëèê", åjíè‡èíñèë ñəñëəðäəí, jə'íè ñəñëəíèø, äåjèèø, hàáåëə jàçûëûø‡à îõøàð âə jà åjíè ñəñ òəðêèáëəðèíäəí äƒçəëəí ãàôèjə ñ‰çëəðèí ôîðìàë-òåõíèêè ój‹óíëó‹ó êèì àíëàøûê ìàëûäûð. Äàhà äî‹ðóñó, jàçûëûø‡à åjíè âə jà ÷îõ jàõûí, ëàêí ìə'íà‡à òàì áèð-áèðèíäəí ôəðãëəíəí ñ‰çëəð øå'ðèí ãàôèjə ãóðóëøóíó òəøêèë åòäëêəä îíó òə‡íèñëøäèðèð, ‡èíàñ ãàôèjəëè øå'ðə ÷åâèðèð" (1, 5-6).

Ìə'ëóìäóð êè, òə‡íèñ àøûã ïîåçèjàñûíûí õƒñóñè èñòå'äää òəëəá åäəí ìàðàãëû, åjíè çàìàíää ìƒðəêêəá øəêèëëəðèíäəí áèðëäèð. Òə‡íèñ âə îíóí õƒñóñèjjəòëəðè hàããûíää ìƒõòəëèô âàõòèàðäà áèð ÷îõ àëè ìëəð – Ə ìèí Àáëä, Ə. Ìèðəh ìəäîâ, Ô.Ãàñûìçàäə, Ə.Äəìèð÷èçäə, H.Àðàñëû, Ì.Həêìîâ, Â.Âəëjåâ âə áàøãàëäðû ìƒõòəëèô ôèêëðëəð ñ‰jëəìèøëəð. Å. Ìəì ìəäëè áó êèòàáää îíëàðûí ôèêëðəðèíè ñèñòåå ìëøäëðəðəê òəhëèë åòì èø âə áó ôèêëðëəðə ‰ç ìƒíàñèáəòèíè áèëäèð ì èøäèð. Î, àäëàðûíû ÷əêäèjèìèç òəäãèãàò÷ûëàðûí áèð ñûðà ôèêëðëəðèíè ãəáóë åòñə äə, îíëàðûí áə'çè ôèêëðëəðèíə ãàðøû ÷ûõàðàã îíëàðû ãəáóë åòì èð. Áåëə êè, Å. Ìəì ìəäëè Ə. Ìèðəh ìəäîâóí òə‡íèñ hàããûíäàêû áó ôèêëðëəðèíè ãəáóë åòì èð: " Ì‰â‡óä òàðèõè ìəíáəëəðäəí âə èëêí ãàjíàãëäèäàí "òə‡íèñ"èí áèð əäəáè òåðìèíëíèí êè ðəəá ìəíøəëè ëåñèñê âàhèä îëäó‹ó áəëëè îëóð âə áó àíèà ìëûíäà jàçûëûø‡à, ñəñëəíèø‡ə åjíè, ìəçìóí‡à ìƒõòəëèô îëäí èêè âə äàhà àðòûã ‡èíàñ êəë ìəíèí øå'ðäə ãàôèjə jåðèíäə èøëəíìəñè íəçəðäə òóòóëóð" (2-133). Å. Ìəì ìəäëè Ə. Ìèðəh ìəäîâóí ñèòàò ...əòèðäèjè ìèç áó ôèêëðíə ãàðøû ÷ûõàðàã áåëə jàçûð: "Àçəðáàj‡àí əäəáèjjàòƒíàñûíäà "òə‡íèñ" òåðìèíëíèí èøëəäëè ìəñè, əëáòòə, áó ‡ƒð øå'ð ôèãóðóíóí òà ìə'íäàà ərðəáëəðäəí êå÷ìəñè äå ìəê äåjëëäèð. Əñëëíə ãàëñà, "øå'ð", "ðəäèô", "ãàôèjə", "êèòàá", "íəñð", "íəçì " âə jƒçëəð‡ə áó ãəáëë òåðìèíëəð ərðəá ìəíøəëè îëñàëàð äà, Àçəðáàj‡àí òƒðê‡əñèíäə âəòíäàøëûã hƒãóãó ãàçàíàðàã èøëíìəêäəäëð. Jóõàðûäà ...‰ñòəðäèjè ìèç òåðìèíëəðí èôàäə åòäëêëəðè êííêðåò îájåêò âə ïðåäìåòëəðí – jə'íè ìëëè əäəáèjjàò ìəhñóëëàðûíû hå÷ áèðíè ərðəáëəð âə ôàðñëàð àçərðáàj‡àíûëàðà "áà‹ûøëàìàìûøëàð". Èñëàìjəòäəí ‰í‡ə òƒðê õàëãëàðûíû, î ñûðääàí

Àçəðáàj‡àí òƒðêëəðèíèí äə ‰ç ïîåçèjàñû, êèòàáû, øå'ðè, ðəäèêò, ãàòèjəñè ì‰â‡óäèäè. Hå÷øƒáhəñèç êè, əðəá ìəäəíèjjəòèíäəí, èñëàì äèíèíèí …åíèø íƒôóçóíäàí əââəë èíäè áèçèì èøëəòäèjèìèç jƒçëəð‡ə ə‡íəáè ñ‰ç âə jà òåðìèíëəðèí əâəçèíə ‰çƒìƒçƒí õàëèñ òƒðê ìəíøəëè ñ‰çëəðèìèç îëìóøäóð. Áó òåðìèíëəð õàëã ïîåçèjàñûíäà ãèñìəí ãîðóíóá ñàõëàíûëûà äà, êëàññêê ïîåçèjàäà əðəá-ôàðñ ïîåçèjàñûíûí òə'ñèðèíə ìə'ðóç ãàëàðàã ñûðäàäàí ÷ûõìûøäûð" (1-6).

Áó ôèêðè ëëə Å.Ìəììəäëè Àçəðáàj‡àí-òƒðê ïîåçèjàñûíûí òàðèõèíè ÷îõ-÷îõ əââəëëəðə – həëə èñëàìèjjəòäəí əââəëêè ä‰âðëəðə áà‹ëàjûð. Áóíóíëà äà Å.Ìəììəäëè îõó‡óäà Àçəðáàj‡àí õàëãûíûí, åëə‡ə äə Àçəðáàj‡àí-òƒðê øå'ðèíèí íə ãəäəð ãəäèì òàðèõə ìàëêî îëìàñû hàããûíäà òəñəââƒð jàðàòìà‹à ÷àëûøûð.

Áóíäàí ñîíðà, Å.Ìəììəäëè àêääåìèê Ô.Ãàñûìçàäəíèí òə‡íèñ hàããûíäà jàçäû‹û áó ôèêèðëəðèíè ìèñàë …əòèðèð: "Ãîøìàíûí áèð øəêëè äə òə‡íèñäèð. Òə‡íèñ, ƒìóìèjjəòëə, ãàôèjəëəðè ‡èíàñëàðäàí ãóðóëàí ãîøìàäûð. Øå'ðèí ãàôèjəëəðèíäə àjðû-àjðû ôèêðè äƒçəëòìəê âə îõó‡óëàðûíû äƒøƒíäƒðìəê ƒ÷íí àøûã ‡èíàñëàðäàí èñòèôàäə åäèð, åjíè êəëìəíè ìə'íäää èøëəäèð. Òə‡íèñäə ‡èíàñëàð ñèíîíèì êəëìəðäəí âə jàõóä îíëàðûí ïàð÷àëàíûá àjðû áèð øəêëə äƒøìəñèíäəí əìəëə …əëèð". (3-26). Òəäãàêàò÷û Å.Ìəììəäëè Ô.Ãàñûìçàäəíèí áó ôèêðèíə ìíàñëáəòíè áåëə áèëäèðèð: "Ô.Ãàñûìçàäə òə‡íèñè ãîøìàíûí áèð øəêëè ääëàíäûûð, həì äə íəäəíñə î, òə‡íèñèí ñèíîíèì êəëìəëəðəí äƒçəëäèjíè ñ‰jëəjèð. Əñëèíäə èñə ñèíîíèëəðəí jîõ, îìîíè âə îìîôðìëäəí äƒçəëð" (1,*24*).

Êèòàáûí ñîíðàêû hèññəëəðèíəə Å.Ìəììəäëè òə‡íèñèí òəñíèôàòû âə á‰ë…ƒñƒ hàããûíäà ñ‰jëəíèëəí ôèêðèðəðə ‰ç ìƒíàñèáəòíè áèëèðèð. Î, òəäãàêàò÷û-àëèì, ïðîôåññîð Ì.Həêìîâóí òə‡íèñèí òəñíèôàò á‰ë…ƒñƒ hàããûíäà ååëə jàçûð: "Àøûã jàðääû‡ûêû‹ûíû àðäû‡ûë àðàøäûðàí ïðîôåññîð Ì.Həêìîâ òə‡íèñèí àøà‹ûäàêû ôîðìàëàðûíû …‰ñòəðèð: "Òə‡íèñ" (ãàðà òə‡íèñ), "Àjàãëû òə‡íèñ", (Òə‡íèñ-ìƒñòəçàä"), "Í‰ãòəñèç òə‡íèñ", "Äîäàãəəjìəç ‡û‹àëû òə‡íèñ", "Òə‡íèñ əââəë-àõûð" âə ñ. Àí‡àã íəäəíñə àðàøäûðû‡û "Äëëòəðïəíìəç", "Çə‡íèðëəìə", "†û‹àëû íəôəñ÷êìə", "Òə‡íèñ-øàhè", "Í‰ãòəñèç", "^ jƒäëəìə ‡û‹àëû", "Äîäàãəəjìəç ‡û‹àëû" òə‡íèñëəðè ëëə áà‹êû hå÷ áèð ôèêèð ñ‰jëəìəìè, òəê‡ə îíëàðûí ääëàðûíû ÷əêìəêëə êèôàjòëəíìèøäèð. Ì.Həêìîâ òə‡íèñëəðè ôîðìàëàðûíà …‰ðə á‰ëəðêəí äə á‰ë…ƒ ïðèíñèïíèíè …‰çëəìəìøäèð. Î, åjíè ôîðìàíûí ìƒôòəëêô əëàìòəðèíè äə àjðû-àjðû ôîðìà êèì …‰ñòəðìèøäèð" (1-25).

„‰ðƒíäfjf êèì, Å.Ìəììəäëè èíäèjə ãəäəð əäəáèjjàòøƒíàñ-ëû‹ûìûçäà òə‡íèñ hàãûíäà ôîðìàëàøìûø ñòåðîòïëðə ãàðøû ‡əñàðòëə ÷ûõìûø, îíëàðà ãàðøû ‰çƒíƒí ìàðàãëû âə îðèæíäë ôèêèðëəðèíè ñ‰jëəìøäèð. Áó áàõûìäàí, îíóí È.Áàáàjåâ âə Ï.Əôəíäèjåâèí "Àçəðáàj‡àí øèôàhè õàëã əäəáèjjàòû" äəðñëèjíäə (Áàêû, Ìàðèô, 1970) òə‡íèñ hàããûíäà jàçäûãëàðû

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ôèêèðëəðèíə ìƒíàñèáəòè äə ìàðàãëûäûð. Å. Ìəì ìəäëè jàçûð: “Òə‡íèñëə áà‹ëû àëè ìəêòəá äəðñëèêëəðèíäə âåðèëəí ìə’ëóìàòëàð ÷îõ áəñèò âə jàíëûøäûð. Áåëə ìə’ëóìàòëàð òə‡íèñ hàããûíäà òəëəáəëəðäə …åíèø àíëàjûø jàðàäà áèëìèð, îíëàðû ÷àøäûðûð. Òəəññƒôëəð îëñóí êè, áó hàë òəê‡ə òə‡íèñëə áà‹ëû äå-jèë, àøûã øå’ðèíèí øəêèëëəðè èëə äə əëàãəäàðäûð. Øå’ðèí ôîðìàñû, øəêëè, äàõèëè əëàìəòè, àêóñòèê êåjôèjjəòëəðè ÷îõ âàõò áèð-áèðèíə ãàðøûäûðûëûð. Íəòè‡əäə èñə, ƒìóìè ìəíçəðə äóìàíëû …‰ðƒíƒð. Həìèí êèòàáëàðûí áèðèíäə òə‡íèñëə áà‹ëû îõójóðóã: “Àøûã ïîåçèjàñûíäà ‡èíàñëû ãàôèjəëəð èøëəíəí øå’ðə òə‡íèñ äåjèëèð.“ Áó ‡ƒìëəíè îõóäóãäàí ñîíðà áåëə ãəíàəòə …əëìəê îëóð êè, ìƒəëëèô ÷îõ äƒç…ƒí îëàðàã ‡èíàñëû ãàôèjəëəð èøëəäèëəí áƒòƒí øå’ð øəêèëəðèíè òə‡íèñ håñàá åäèð. Àí‡àã həìèí ôèêðèí àðäûí‡à …əëəí ‡ƒìëəäə: “Òə‡íèñ ôîðìàñû å’òèáàðèëə ãîøìàäàí ñå÷èëìèð“. – h‰êìƒèëə ðàñòëàøäûãäà ìƒəëëèôèí ‰ç-‰çƒíƒèíêàð åòäèjèíè, ‰ç-‰çƒíə çèää ôèêèð ñ‰jëəäèjèíè …‰ðƒðƒê“ (1-25).

Èíäèjə êèìè òə‡íèñ Àçəðáàj‡àí ôîëêëîðøƒíàñëû‹ûíäà àjðû‡à áèð æàíð êèìè …åíèø òəäãèãàò ñàhəñè îëìàìûøäûð. Îíà …‰ðə äə Å. Ìəì ìəäëè áó êèòàáûíäà òə‡íèñè həðòəðəôëè àðàøäûðìà‹û ãàðøûñûíà ìəãñəä ãîjìóø âə ôèêðèìèç‡ə, áó ìəãñəäèíə íàèë îëìóøäóð. Áóíà …‰ðə äə jóõàðûäà àäëàðûíû ÷əêäèjèìèç ìƒəëëèôëəðäəí áàøãà, Å. Ìəì ìəäëè êèòàáäà ïðîôåññîðëàð Â.Âəëèjåâ âə Á.Âàhàáçàäəíèí, ôîëêëîðøƒíàñ-øàèð Î.Ñàðûâəëëèíèí, øàèð Ìəì ìəä Àñëàíûí, Ə[illegible]

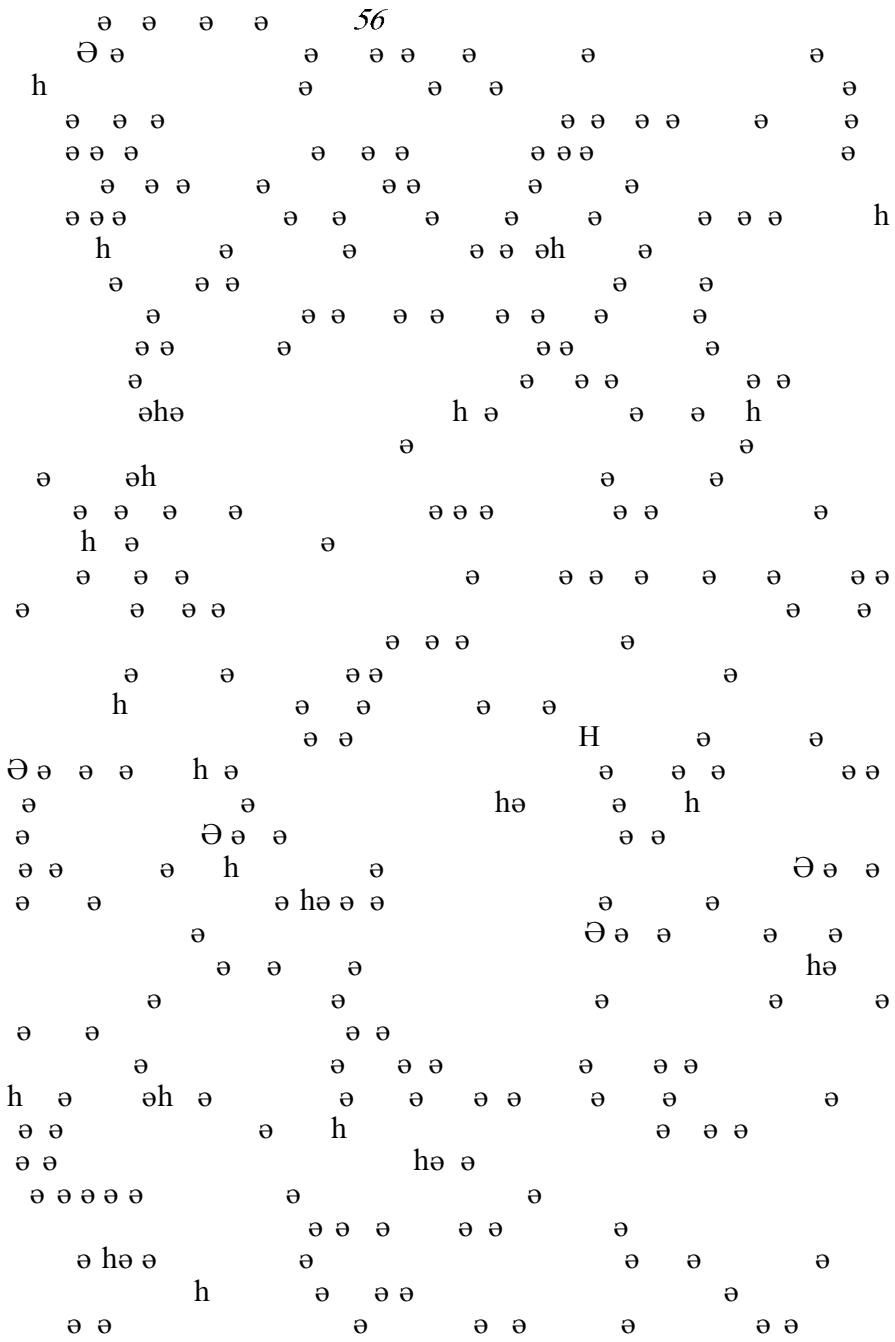

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com